

BS/125/2013

POLACY O DEMOKRACJI

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 11 stycznia 2013 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

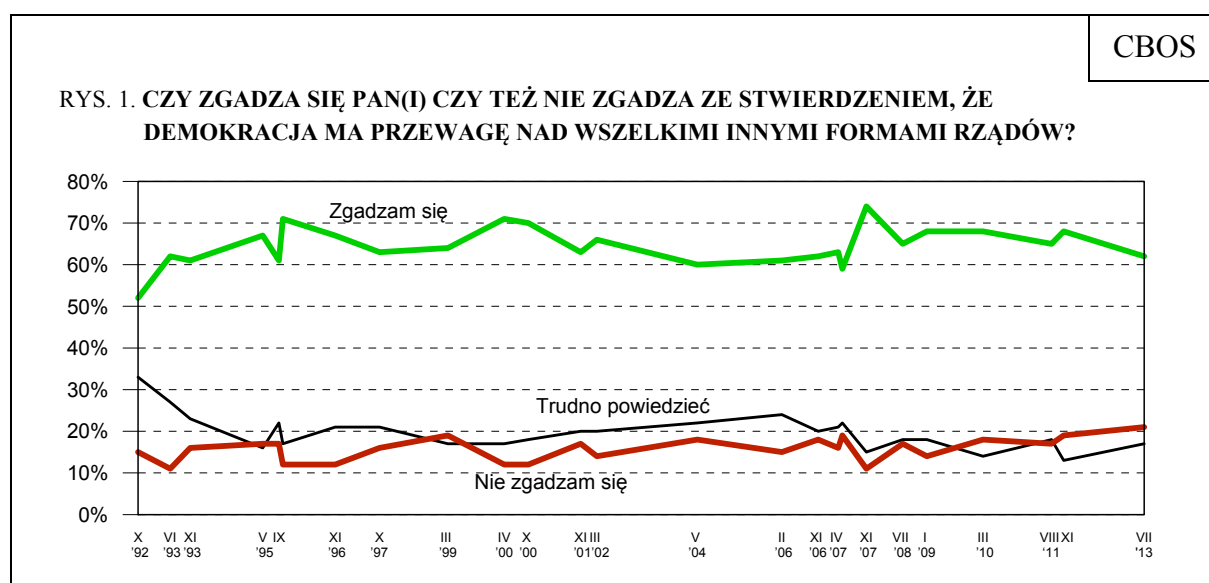
- ▶ Większość Polaków niezmiennie uważa, że demokracja jest najlepszą formą rządów. Ze stwierdzeniem, że ma ona przewagę nad wszelkimi innymi ustrojami, zgadza się ponad trzy piąte ankietowanych (62%), natomiast jedna piąta (21%) nie podziela tego poglądu. W ostatnich dwóch latach ubyło osób przekonanych, że demokracja jest najlepszym rozwiązaniem ustrojowym (spadek o 6 punktów).
- ▶ Dla niemal dwóch piątych obywateli (37%) nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy też niedemokratyczne. Ponad połowa (52%) twierdzi, że nie jest im to obojętne.
- ▶ Niemal dwie piąte Polaków (37%) uważa, że w niektórych sytuacjach rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne. Minimalnie więcej osób (39%) nie zgadza się z tym stwierdzeniem. O wyższości rządów autorytarnych nad demokracją przekonany jest co czwarty Polak (24%), natomiast ponad połowa (54%) kwestionuje to, że są one lepszym rozwiązaniem ustrojowym niż rządy demokratyczne.
- ▶ W ciągu ostatnich dwóch lat wzrosło niezadowolenie ze sposobu funkcjonowania demokracji w naszym kraju. Obecnie blisko trzy piąte Polaków (58%, od listopada 2011 roku wzrost o 11 punktów) ocenia je negatywnie, ponad jedna trzecia zaś (35%, spadek o 12 punktów) wyraża zadowolenie.
- ▶ W ostatnich latach umocnił się sceptycyzm wobec rozwoju demokracji w świecie. Blisko połowa Polaków (49%) sądzi, że nie należy rozwijać demokracji na całym świecie, ponieważ są kraje, do których tradycji politycznych i kultury ona się nie nadaje. Zmniejszył się do jednej trzeciej (33%, spadek z 39% w 2010 roku i 57% w 2006 roku) odsetek badanych uważających, że rozwój demokracji jest pożądany we wszystkich państwach, niezależnie od ich tradycji politycznych.

W jednym z ostatnich sondaży¹ zapytaliśmy o stosunek do demokracji. Interesowało nas, jak postrzegany jest system demokratyczny na tle innych rozwiązań ustrojowych, z jakimi zasadami społeczno-politycznymi na ogół kojarzy się demokrację i w jakim stopniu są one realizowane w Polsce. Poruszyliśmy również problematykę rozwoju demokracji w świecie, zagadnienie jej uniwersalności i kulturowych ograniczeń.

DEMOKRACJA W POLSCE

Odkąd badamy stosunek Polaków do demokracji, a więc niemal od początku lat dziewięćdziesiątych, większość uważa ją za najlepszą formę rządów. Obecnie pogląd o jej przewadze nad innymi ustrojami podziela ponad trzy piąte ankietowanych (62%), natomiast jedna piąta (21%) jest przeciwnego zdania. Opinie o wyższości demokracji nad wszelkimi innymi formami rządów są stosunkowo stabilne, jednak można zaobserwować pewne ich wahania. W ostatnich dwóch latach ubyło osób przekonanych, że demokracja jest najlepszym rozwiązaniem ustrojowym (spadek o 6 punktów), zwiększyła się zaś grupa tych, które nie potrafią ustosunkować się do tej kwestii (wzrost o 4 punkty).

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (278) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganymi komputerowo (CAPI) w dniach 4–11 lipca 2013 roku na liczącej 1005 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Tabela 1

Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza ze stwierdzeniem, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów?	Wskazania respondentów według terminów badań													
	XI '01	III '02	V '04	II '06	XI '06	IV '07	V '07	XI '07	VII '08	I '09	III '10	VIII '11	XI '11	VII '13
	w procentach													
Zgadzam się	63	66	60	61	62	63	59	74	65	68	68	65	68	62
Nie zgadzam się	17	14	18	15	18	16	19	11	17	14	18	17	19	21
Trudno powiedzieć	20	20	22	24	20	21	22	15	18	18	14	18	13	17

Przekonanie o wyższości demokracji nad wszelkimi innymi formami rządów dominuje we wszystkich analizowanych grupach społeczno-demograficznych. Najczęściej wyrażają je osoby mające od 25 do 34 lat, mieszkańcy największych miast, badani najlepiej wykształceni, dobrze sytuowani oraz respondenci z gospodarstw domowych o wysokich dochodach *per capita*. Natomiast relatywnie częściej niż inni nie zgadzają się z tym stwierdzeniem badani najslabiej wykształceni, najmniej zarabiający i źle oceniający swoją sytuację materialną. Warto zauważyć, że poglądy polityczne określane na skali lewica–centrum–prawica nie wpływają znacząco na opinie w tej kwestii.

We wszystkich analizowanych elektoratach partyjnych przeważają postawy prodemokratyczne. Są one najczęstsze wśród zwolenników PO, natomiast najrzadziej deklarują je ankietowani niezamierzający głosować w ewentualnych wyborach, a więc przede wszystkim ci, którzy nie mają sprecyzowanej reprezentacji na scenie politycznej.

Tabela 2

Elektoraty partyjne określone na podstawie deklaracji głosowania w ewentualnych wyborach parlamentarnych	Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów		
	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć
	w procentach		
PO	78	14	8
PSL*	69	13	18
SLD*	64	23	13
PiS	63	19	18
Niezamierzający głosować	52	30	18

* Uwaga, niewielka liczebność wyborców tych partii w badanej próbie

Warunkową aprobatę demokracji wyrażającą się w stwierdzeniu, że nie jest ona dobrym ustrojem, ale najlepszym z możliwych, deklaruje dwie trzecie Polaków (66%), natomiast jedna szósta (16%) nie zgadza się z tą opinią.

Tabela 3

Czy zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem, że demokracja nie jest wprawdzie dobrym ustrojem, ale nie ma ustroju lepszego?	Wskazania respondentów według terminów badań							
	XI '06	IV '07	XI '07	VII '08	III '10	VIII '11	XI '11	VII '13
	w procentach							
Zgadzam się	69	70	70	66	72	67	71	66
Nie zgadzam się	14	13	13	16	14	13	17	16
Trudno powiedzieć	17	17	17	18	14	20	12	18

Jak wynika z uzyskanych deklaracji, dla niemal dwóch piątych Polaków (37%) nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy też niedemokratyczne, natomiast ponad połowie (52%) nie jest to obojętne. Najwyższy poziom alienacji politycznej obserwowaliśmy po wyborach parlamentarnych w 2005 roku. W późniejszych pomiarach osoby, dla których system rządów w kraju jest w mniejszym lub większym stopniu istotny, przeważały nad wyrażającymi obojętność w tej kwestii.

Tabela 4

Czy zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem: dla ludzi takich jak Pan(i) nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne?	Wskazania respondentów według terminów badań																
	X '92	VI '93	V '95	III '99	X '00	III '02	V '04	IX '05	XI '06	IV '07	XI '07	VII '08	I '09	III '10	VIII '11	XI '11	VII '13
	w procentach																
Zgadzam się	44	44	45	41	38	49	42	50	42	43	29	37	33	41	32	37	37
Nie zgadzam się	36	40	45	45	47	40	43	39	44	46	58	50	53	48	53	54	52
Trudno powiedzieć	20	15	10	14	15	11	15	11	14	11	13	12	14	11	15	9	11

Niemal we wszystkich analizowanych elektoratach partyjnych, z wyjątkiem wyborców PSL, przeważają ankietowani, którym system rządów w kraju nie jest obojętny. Brak identyfikacji z ustrojem politycznym relatywnie często deklarują osoby niezamierzające głosować w potencjalnych wyborach parlamentarnych.

Tabela 5

Elektoraty partyjne określone na podstawie deklaracji głosowania w ewentualnych wyborach parlamentarnych	Dla ludzi takich jak Pan(i) nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne		
	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć
	w procentach		
PSL*	52	29	19
PiS	38	54	8
SLD*	31	64	5
PO	22	75	3
Niezamierzający głosować	47	38	15

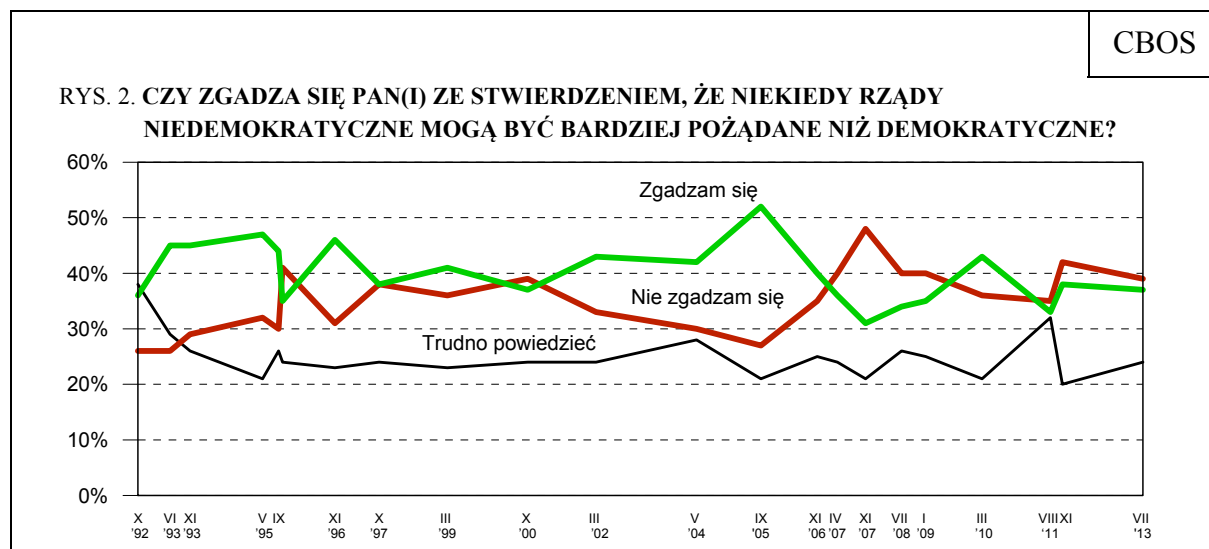
* Uwaga, niewielka liczebność wyborców tych partii w badanej próbie

Obojętność wobec formy sprawowania rządów przeważa wśród respondentów najsłabiej wykształconych i starszych (mających 55 lat i więcej). Sprzyjają jej również niskie zarobki oraz zła sytuacja materialna.

Jeśli chodzi o stosunek do rządów niedemokratycznych, Polacy dzielą się na dwie porównywalne liczebnie grupy. Niemal dwie piąte respondentów (37%) uważa, że w niektórych sytuacjach mogą się one sprawdzić lepiej niż demokracja, minimalnie więcej zaś (39%) nie zgadza się z tą opinią. Bardzo wysoki poziom przyzwolenia na rządy niedemokratyczne, podobnie jak znaczny odsetek osób nieidentyfikujących się z systemem politycznym, odnotowaliśmy po wyborach w 2005 roku. W badaniu przeprowadzonym po przyspieszonych wyborach w 2007 roku obserwowaliśmy nasilenie sprzeciwu wobec rozwiązań niedemokratycznych. W kolejnych latach jednak popularność obu postaw, pomijając niewielkie wahania, była zbliżona.

Tabela 6

Czy zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne?	Wskazania respondentów według terminów badań												
	X '00	III '02	V '04	IX '05	XI '06	IV '07	XI '07	VII '08	I '09	III '10	VIII '11	XI '11	VII '13
	w procentach												
Zgadzam się	37	43	42	52	40	36	31	34	35	43	33	38	37
Nie zgadzam się	39	33	30	27	35	40	48	40	40	36	35	42	39
Trudno powiedzieć	24	24	28	21	25	24	21	26	25	21	32	20	24

Przyzwolenie na rządy niedemokratyczne jest częstsze wśród respondentów starszych niż młodszych, relatywnie częstsze też wśród mieszkańców wsi i małych miast, osób słabiej wykształconych, uzyskujących niższe dochody *per capita* oraz źle sytuowanych. Z kolei sprzeciwowi wobec nich sprzyjają: zamieszkiwanie w dużych miastach, wyższe wykształcenie, wysokie dochody na osobę w rodzinie, dobre oceny własnej sytuacji materialnej. Na opinie w tej sprawie nie wpływają istotnie poglądy polityczne.

Dezaprobatę niedemokratycznych rozwiązań w polityce wyraża większość wyborców PO i znaczna część elektoratu PSL. Przeważa ona nad aprobatą, choć w mniejszym stopniu, również wśród zwolenników SLD. Wyborcy PiS są pod tym względem równo podzieleni. Osoby niezamierzające głosować częściej skłaniają się natomiast ku stanowisku dopuszczającemu w pewnych sytuacjach odejście od demokracji.

Tabela 7

Elektoraty partyjne określone na podstawie deklaracji głosowania w ewentualnych wyborach parlamentarnych	Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne		
	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć
	w procentach		
SLD*	39	43	18
PiS	36	36	28
PO	34	59	7
PSL*	26	45	29
Niezamierzający głosować	42	32	26

* Uwaga, niewielka liczebność wyborców tych partii w badanej próbie

Ze stwierdzeniem o wyższości rządów autorytarnych nad demokracją, zgadza się co czwarty Polak (24%), natomiast ponad połowa (54%) kwestionuje to, że są one lepszym rozwiązaniem ustrojowym niż rządy demokratyczne.

Tabela 8

Czy zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem, że rządy oparte na silnym przywództwie są zdecydowanie lepsze od demokratycznych?	Wskazania respondentów według terminów badań							
	XI '06	IV '07	XI '07	VII '08	III '10	VIII '11	XI '11	VII '13
	w procentach							
Zgadzam się	29	23	18	24	33	23	28	24
Nie zgadzam się	45	53	62	52	48	52	55	54
Trudno powiedzieć	26	24	20	24	19	25	16	22

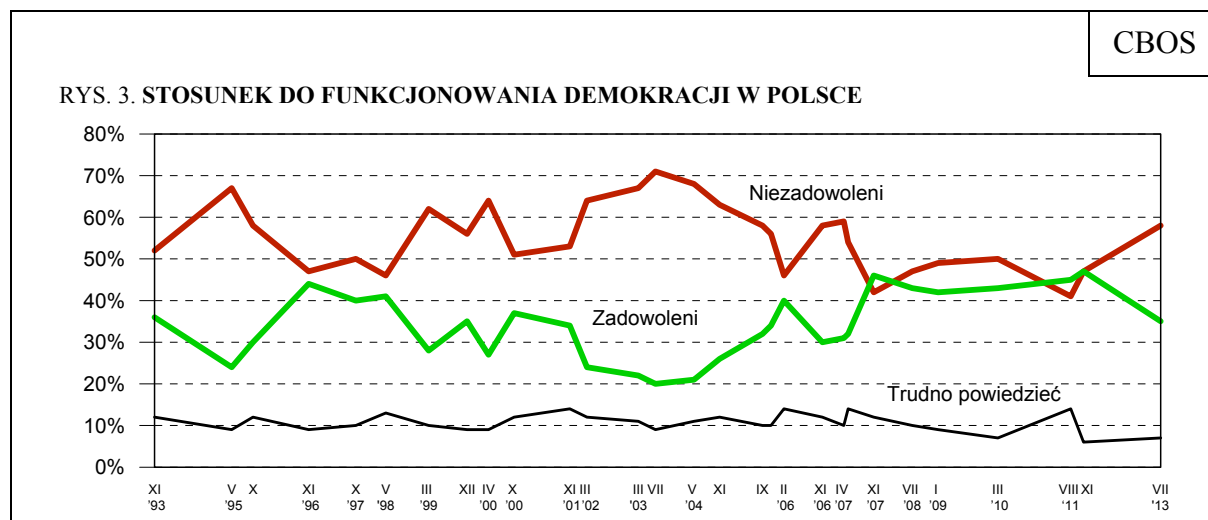
Stwierdzenie o wyższości rządów opartych na silnym przywództwie nad demokracją na ogół nie jest akceptowane we wszystkich analizowanych grupach społeczno-demograficznych. Nieco większą niż pozostali podatnością na postulaty autorytarne

charakteryzują się badani najslabiej wykształceni, uzyskujący stosunkowo niskie dochody i źle oceniający swoją sytuację ekonomiczną, a ponadto respondenci mający od 55 do 64 lat. Można również zauważyć, że proautorytarnym poglądom w większym stopniu sprzyja lewicowa orientacja polityczna niż centrowa czy prawicowa.

Mimo że większość Polaków niezmiennie uważa demokrację za najlepszy z istniejących ustrojów, ocena jej funkcjonowania w naszym kraju nie jest tak pozytywna i jednoznaczna. Obecnie blisko trzy piąte badanych (58%) deklaruje niezadowolenie z działania demokracji w praktyce, natomiast ponad jedna trzecia (35%) jest z niego zadowolona. W ubiegłej dekadzie – do wyborów parlamentarnych w 2007 roku – we wszystkich pomiarach krytycy funkcjonowania demokracji w Polsce przeważali nad tymi, którzy oceniali je pozytywnie. Tuż po wyborach oceny się poprawiły, ale już w 2009 roku niezadowoleni znowu uzyskali przewagę nad zadowolonymi. W roku wyborczym 2011 zdania na ten temat były mocno podzielone – żadna z grup nie miała znaczącej przewagi. Obecnie obserwujemy natomiast bardzo wyraźny wzrost niezadowolenia ze sposobu funkcjonowania demokracji w Polsce.

Tabela 9

Stosunek do funkcjonowania demokracji w Polsce	Wskazania respondentów według terminów badań																		
	XI '01	III '02	III '03	VII '03	V '04	XI '04	IX '05	XI '05	II '06	XI '06	IV '07	V '07	XI '07	VII '08	I '09	III '10	VIII '11	XI '11	VII '13
	w procentach																		
Zadowoleni	34	24	22	20	21	26	32	34	40	30	31	32	46	43	42	43	45	47	35
Niezadowoleni	53	64	67	71	68	63	58	56	46	58	59	54	42	47	49	50	41	47	58
Trudno powiedzieć	14	12	11	9	11	12	10	10	14	12	10	14	12	10	9	7	14	6	7

W większości analizowanych grup społecznych i demograficznych funkcjonowanie demokracji w naszym kraju jest na ogół krytykowane. Relatywnie lepiej oceniają je młodzi ankietowani (w wieku 25–34 lata), badani z wyższym wykształceniem, mieszkańcy największych aglomeracji miejskich, a także osoby dobrze sytuowane, z gospodarstw domowych o najwyższych dochodach *per capita*. Opiniom negatywnym sprzyja natomiast przede wszystkim zła sytuacja materialna oraz niskie dochody. Warto zauważyć, że demokratyczna praktyka spotyka się z większym krytycyzmem wśród osób o lewicowych poglądach politycznych niż wśród tych, które identyfikują się z prawicą lub centrum.

Jeśli chodzi o wpływ preferencji partyjnych na postrzeganie funkcjonowania demokracji w Polsce, badani dzielą się zasadniczo na dwie grupy. Niezadowoleni z tego, jak funkcjonuje ona w naszym kraju, to przeważnie sympatycy partii opozycyjnych oraz osoby niezamierzające głosować w potencjalnych wyborach, natomiast zadowoleni to w większości zwolennicy partii rządzącej. Do żadnej z tych grup nie zalicza się elektorat PSL, w którym opinie na ten temat są mocno podzielone.

Tabela 10

Elektoraty partyjne określone na podstawie deklaracji głosowania w ewentualnych wyborach parlamentarnych	Stosunek do funkcjonowania demokracji w Polsce		
	Zadowoleni	Niezadowoleni	Trudno powiedzieć
	w procentach		
PO	70	28	2
PSL*	48	52	0
SLD*	38	62	0
PiS	28	69	3
Niezamierzający głosować	24	67	9

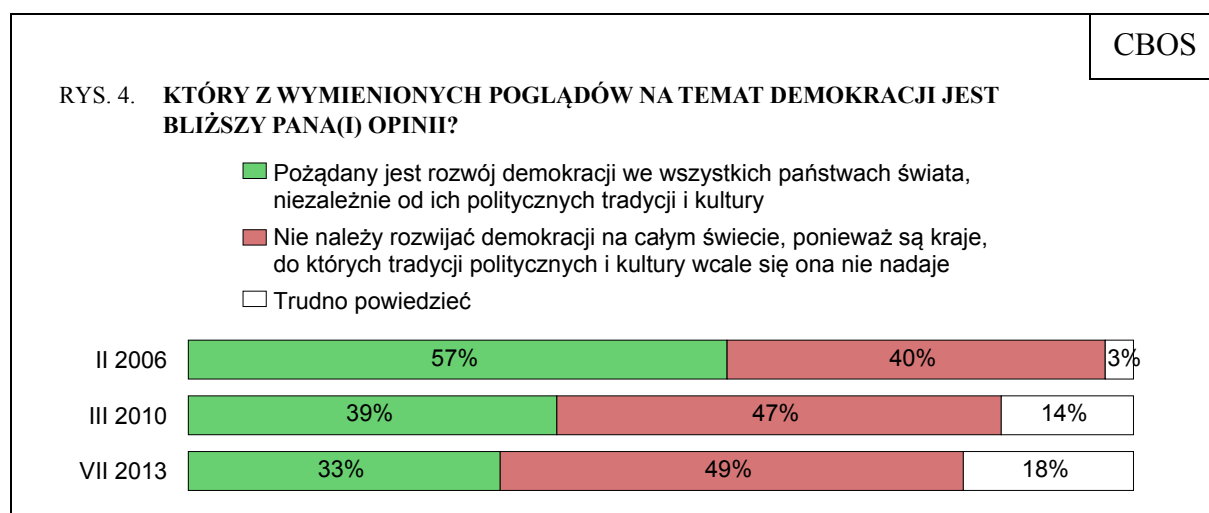
* Uwaga, niewielka liczebność wyborców tych partii w badanej próbie

Istnieje istotny statystycznie związek między zadowoleniem z funkcjonowania demokracji w Polsce a przekonaniem, że jest ona najlepszym z istniejących rozwiązań ustrojowych (r Pearsona=0,30). Niezadowolenie z niej współwystępuje natomiast z obojętnością wobec obowiązującego w naszym kraju systemu politycznego (r Pearsona=0,20), przyzwoleniem na niedemokratyczne rozwiązania w polityce (r Pearsona=0,20), a także z przekonaniem o wyższości rządów autorytarnych nad demokratycznymi (r Pearsona=0,25).

DEMOKRACJA NA ŚWIECIE

Przyjął się pogląd, że proces globalnej demokratyzacji jest pożądany z perspektywy zapanowania pokoju na świecie, ponieważ państwa demokratyczne nie prowadzą ze sobą wojen. O ile sama zasada dotycząca pokojowych relacji między demokracjami nie budzi większych wątpliwości, o tyle jej realizacja nie jest jednoznaczna. Dzieje się tak nie tylko dlatego, że za wprowadzaniem demokracji stoi niejednokrotnie hipokryzja i interesy ekonomiczne, ale również dlatego, że trudno jest jednoznacznie orzec, czy demokracja ma uniwersalne właściwości – czy sprawdzi się w praktyce niezależnie od kraju, jego kultury i politycznej tradycji oraz czy, przede wszystkim, jej wprowadzenie wyjdzie na dobre obywatelom.

Niemal połowa Polaków (49%) skłania się do opinii, że nie należy rozwijać demokracji na całym świecie, ponieważ są kraje, do których kultury ona nie pasuje. Jedna trzecia (33%) uważa, że jej rozwój jest pożądany we wszystkich państwach, niezależnie od tego, jakie są ich normy i tradycje polityczne. W 2006 roku większość opinii publicznej wyrażała przeświadczenie o uniwersalnych właściwościach demokracji, jednak już cztery lata później częściej wskazywano na jej kulturowe ograniczenia. W ostatnich trzech latach jeszcze się zmniejszył (spadek o 6 punktów) odsetek Polaków uważających, że rozwój demokracji we wszystkich państwach świata, niezależnie od ich politycznych tradycji, jest pożądany.

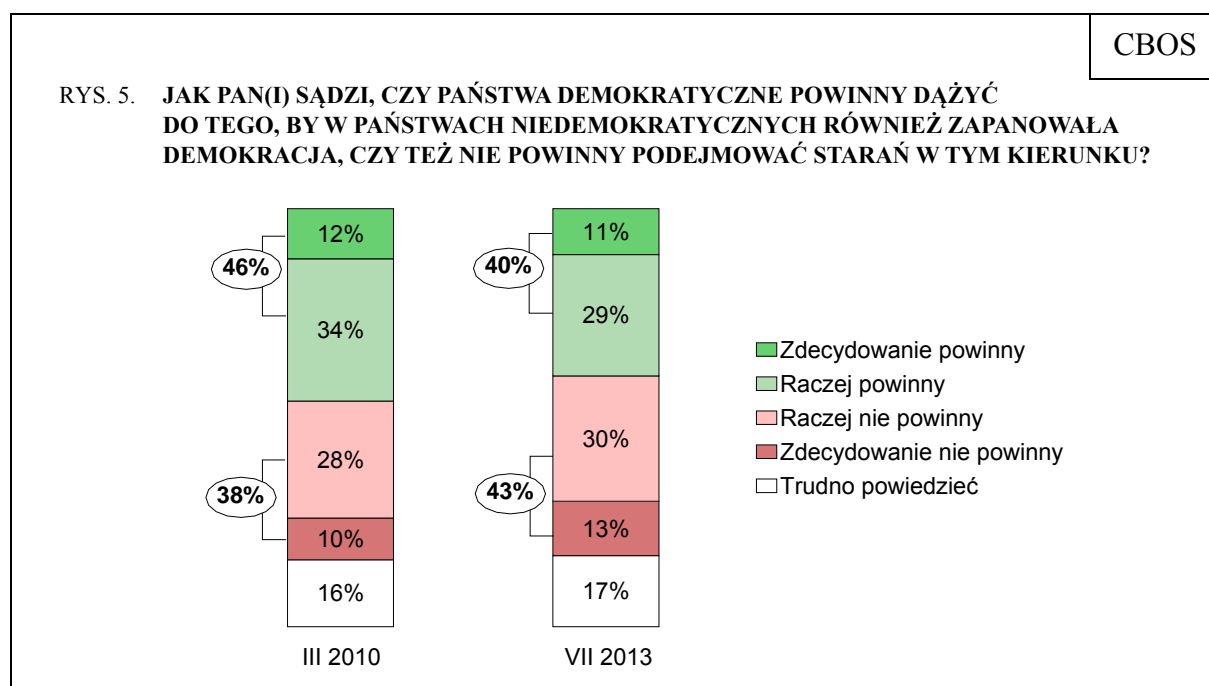
Niemal we wszystkich analizowanych grupach społeczno-demograficznych przeważa pogląd o ograniczonym zasięgu kulturowym demokracji. Przeciwnego zdania nieco częściej od pozostałych są ankietowani mający od 25 do 34 lat, legitymujący się wykształceniem wyższym bądź średnim, osoby dobrze sytuowane.

Aprobata „eksportu” demokracji na ogół deklarują badani uważający ją za system polityczny najlepszy z możliwych, niemniej trzeba podkreślić, że i w tej grupie zdania na ten temat są mocno podzielone. Ci, którzy nie postrzegają demokracji jako najlepszej z możliwych formy rządów, relatywnie częściej wskazują również na jej kulturowe ograniczenia.

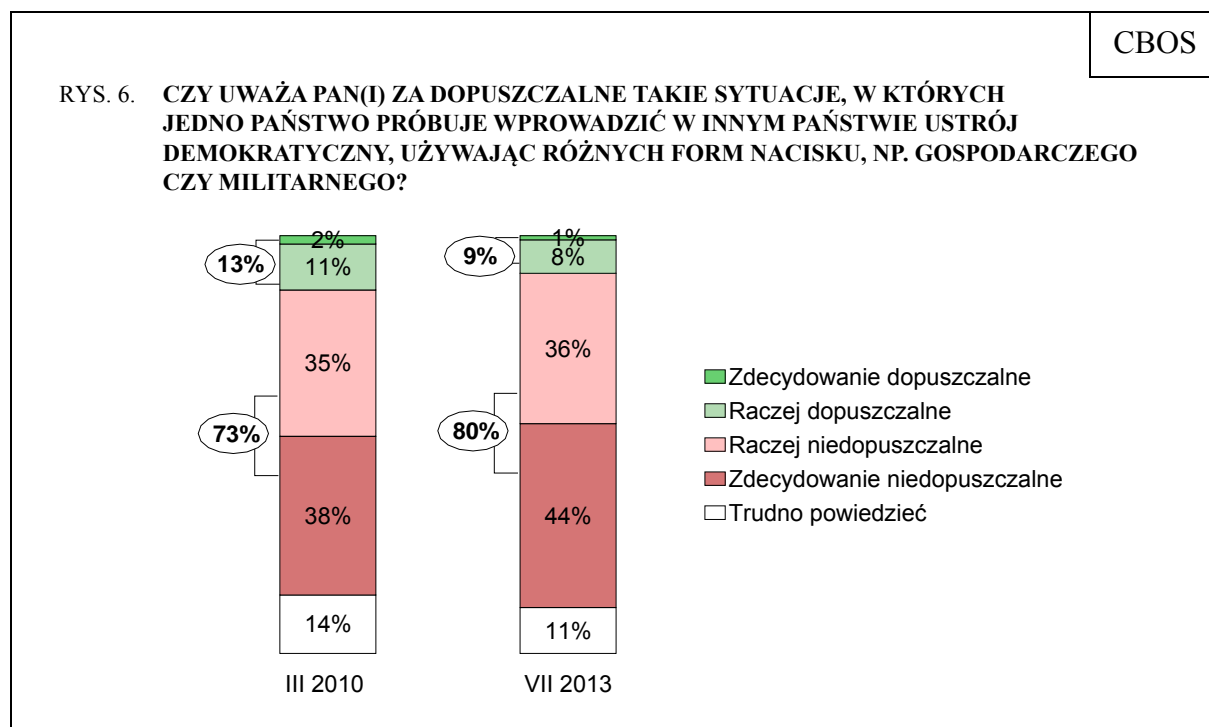
Tabela 11

Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	Który z wymienionych poglądów na temat demokracji jest bliższy Pana(i) opinii?		
	Pożądanym jest rozwój demokracji we wszystkich państwach świata, niezależnie od ich politycznych tradycji i kultury	Nie należy rozwijać demokracji na całym świecie, ponieważ są kraje, do których tradycji politycznych i kultury wcale się ona nie nadaje	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Zgadzam się	48	42	10
Nie zgadzam się	32	49	19
Trudno powiedzieć	20	38	42

Dwie piąte Polaków (40%) jest zdania, że państwa demokratyczne powinny dążyć do tego, by w krajach niedemokratycznych również zapanowała demokracja, natomiast minimalnie większa grupa (43%) jest temu przeciwna. W ostatnich trzech latach umocnił się sceptycyzm co do „eksportu” demokracji (wzrost o 5 punktów), zmalała zaś grupa osób dostrzegających taką potrzebę (spadek o 6 punktów).

Zdaniem ogromnej większości ankietowanych (80%) niedopuszczalne są siłowe strategie wprowadzania demokracji – niezależnie od tego, czy formy nacisku będą militarne czy gospodarcze. Przeciwnego zdania jest tylko co jedenasty Polak (9%). W ciągu ostatnich trzech lat sprzeciw wobec takiego „eksportu” wartości demokratycznych jeszcze się nasilił (wzrost o 7 punktów).

Niezależnie od tego, czy demokracja jest postrzegana jako ustrój uniwersalny czy też jako mający ograniczony zasięg kulturowy, dominuje sprzeciw wobec rozwijania jej przy użyciu środków nacisku gospodarczego bądź militarne.

Tabela 12

Który z wymienionych poglądów na temat demokracji jest bliższy Pana(i) opinii?	Czy uważa Pan(i) za dopuszczalne takie sytuacje, w których jedno państwo próbuje wprowadzić w innym państwie ustrój demokratyczny, używając różnych form nacisku, np. gospodarczego czy militarne?		
	Dopuszczalne	Niedopuszczalne	Trudno powiedzieć
Pożądanym jest rozwój demokracji we wszystkich państwach świata, niezależnie od ich politycznych tradycji i kultury	16	78	6
Nie należy rozwijać demokracji na całym świecie, ponieważ są kraje, do których tradycji politycznych i kultury wcale się ona nie nadaje	6	89	5
Trudno powiedzieć	4	59	37

ZASADY DEMOKRACJI I ICH REALIZACJA

W najwęższym rozumieniu demokracja oznacza procedurę konkurencyjnych wyborów przedstawicieli politycznych, częściej jednak, zwłaszcza potocznie, pojmuje się demokrację szerzej – jako zbiór pewnych wartości i norm społeczno-politycznych. Badanym przedstawiliśmy zestaw dwudziestu sześciu sposobów rozmienia demokracji, prosząc, aby określili, które z nich są ich zdaniem konstytutywne dla definicji demokracji oraz w jakim stopniu realizuje się je w Polsce.

Niemal wszystkie kryteria definicyjne, które obejmowało pytanie, uznawane są przez większość respondentów za istotne cechy systemu demokratycznego. Z deklaracji wynika, że do najsilniej utożsamianych z demokracją należą aspekty związane z wyborem przedstawicieli, czyli wolne i uczciwe wybory, powszechne prawo wyborcze, możliwość odsunięcia od władzy złego rządu za pośrednictwem wyborów oraz dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem. Zaliczają się do nich również kwestie związane z równością – zarówno równością wobec prawa, jak i równym dostępem do edukacji, a także ochroną wolności osobistej obywateli. Jako bardzo istotny wskazywany jest również przez większość badanych ekonomiczny wymiar funkcjonowania państwa demokratycznego: finansowanie przez nie ochrony zdrowia, nauki i kultury, dbałość rządu o dobrobyt obywateli, zapewnienie godziwych warunków bytu najbiedniejszym oraz odpowiedzialność państwa za gospodarkę. Mniej więcej siedmiu na dziesięciu respondentów za ważne dla demokracji uważa gwarancje wolności wypowiedzi i organizowania się oraz swobody wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą.

Zdaniem około dwóch trzecich Polaków fundamentalne dla demokracji jest jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli, ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych, reprezentowanie woli wyborców przez parlament, a także rządy prawa oraz aktywność obywateli w sferze publicznej. Nieznacznie mniejsza grupa za bardzo istotną cechę demokracji uznaje możliwość wyboru między programami partii politycznych.

W nieco mniejszym stopniu za zasady demokracji uważane są te jej aspekty, które odnoszą się do ograniczenia władzy państwa – przekazania jak najszerszych kompetencji samorządom oraz minimalizowania interwencji państwa w życie obywateli i w gospodarkę. Połowa badanych za bardzo istotną cechę demokracji uznaje ochronę praw mniejszości i ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu. Słabiej kojarzą się z demokracją

te kwestie, które zakładają pewne ograniczenia swobód, tj. podporządkowanie się przez mniejszość woli większości oraz przez jednostkę wspólnocie politycznej.

Tabela 13

Cechy systemu społeczno-politycznego	Które z wymienionych cech systemu uważa Pan(i) za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne, a które za nieważne?					
	Bardzo ważne	Średnio ważne	Niezbyt ważne	To nie jest cecha demokracji	Trudno powiedzieć	Ważność cechy (średnia liczba punktów)
	PUNKTY NA SKALI					
	4	3	2	1		
	w procentach					
Wolne i uczciwe wybory	91	4	1	0		
Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia	87	8	0	1	4	3,87
Równość wobec prawa	85	7	2	1	5	3,86
Ochrona wolności osobistej obywateli	82	12	1	1	4	3,84
Powszechne prawo wyborcze	79	12	2	0	7	3,83
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	83	9	2	1	5	3,82
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	83	9	2	1	5	3,82
Wybory dają obywatelom możliwość ukarania złego rządu poprzez odsunięcie go od władzy	79	11	3	1	6	3,80
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	78	15	2	1	4	3,76
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	76	16	2	2	4	3,74
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	73	17	3	1	6	3,73
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	72	18	4	0	6	3,71
Wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą	71	20	3	1	5	3,69
Jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli	68	21	4	1	6	3,66
Aktywność obywateli w życiu publicznym	65	23	4	1	7	3,64
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	66	21	4	1	8	3,64
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	66	22	5	1	6	3,64
Rządy prawa	64	20	4	2	10	3,62
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	61	26	5	1	7	3,58
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	48	35	4	1	12	3,48
Ochrona praw mniejszości	52	31	8	1	8	3,45
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	51	26	7	4	12	3,42
Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli	47	31	8	3	11	3,36
Podporządkowanie się mniejszości woli większości	36	29	14	10	11	3,01
Mała rola państwa w gospodarce	30	31	12	11	16	2,95
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	25	28	11	18	18	2,75

W jakiej mierze poszczególne założenia demokracji są, zdaniem ankietowanych, realizowane w Polsce? Zdecydowana większość osób uważa, że w naszym kraju przestrzegane są zasady odnoszące się do demokratycznej procedury wyboru przedstawicieli, możliwości wyboru między programami ugrupowań politycznych oraz gwarancje różnego rodzaju swobód i aktywności obywateli w sferze publicznej. Większość respondentów twierdzi, że stosowana jest zasada podporządkowania się mniejszości woli większości. Ponad połowa badanych sądzi jednak, że prawa mniejszości są w Polsce chronione.

Wśród ankietowanych przeważają opinie, że państwo ponosi odpowiedzialność za gospodarkę oraz że finansuje ono istotne dziedziny życia, takie jak ochrona zdrowia, nauka i kultura. Badani na ogół potwierdzają również realizację postulatów liberalnych, jak: przekazywanie jak najszerszych kompetencji samorządom, minimalizowanie ingerencji państwa w gospodarkę i w życie obywateli. Zarazem jednak podobnie często wskazują, że w naszym kraju dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki.

Opinia publiczna jest niemal równo podzielona w ocenie tego, czy w Polsce są rządy prawa. Co najmniej połowa badanych kwestionuje istnienie wpływu obywateli na sferę publiczną: reprezentowanie przez Sejm woli wyborców, konsultowanie ze społeczeństwem istotnych decyzji państwowych. Na ogół kwestionowana jest również jakość polskiej klasy politycznej. Większość badanych podaje w wątpliwość realizację idei równości obywateli wobec prawa, równych szans kształcenia, a ponadto troskę rządu o dobrobyt obywateli i zapewnienie najbiedniejszym warunków do godnego życia.

Tabela 14

Czy w naszym kraju przestrzegane są następujące zasady?	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	Stopień realizacji zasady (średnia punktów)
	PUNKTY NA SKALI					
	4	3	2	1		
	w procentach					
Istnieje wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą	51	41	3	1	4	3,48
Jest powszechne prawo wyborcze	47	41	3	2	7	3,43
Wybory są wolne i uczciwe	28	44	13	5	10	3,07
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	22	55	12	4	7	3,03
Wynik wyborów może doprowadzić do ukarania złego rządu poprzez odsunięcie go od władzy	26	44	15	5	10	3,02
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	19	52	12	5	12	2,98
Mniejszość musi podporządkować się woli większości	18	52	16	3	11	2,96
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	18	53	18	4	7	2,91
Wolność osobista obywateli jest chroniona	13	55	19	5	8	2,83
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	20	38	24	8	10	2,76
Prawa mniejszości są chronione	9	48	23	4	16	2,74
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę i kulturę	12	52	20	9	7	2,73
Państwo przekazuje jak najszersze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	8	38	25	4	25	2,67
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	8	35	24	4	29	2,66
Państwo odgrywa małą rolę w gospodarce	8	35	31	8	18	2,52
Państwo stara się jak najmniej interweniować w życie obywateli	5	39	30	8	18	2,51
Są rządy prawa	7	39	35	10	9	2,48
Sejm reprezentuje wolę wyborców	8	32	37	13	10	2,38
Wobec prawa wszyscy są równi	12	29	35	21	3	2,33
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	4	24	42	13	17	2,22
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	5	23	40	22	10	2,13
Dzieci ze wszystkich rodzin mają zapewnione równe szanse kształcenia	6	20	43	26	5	2,05
Rząd stara się jak najlepiej zaspokoić potrzeby wszystkich obywateli	3	19	46	25	7	2,01
Rząd dba o dobrobyt obywateli	3	19	46	27	5	1,98
Do rządzenia krajem dobiera się najlepszych ludzi	4	17	40	29	10	1,97
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	1	12	44	37	6	1,76

Sposób rozumienia demokracji, nacisk na poszczególne jej cechy jako systemu społeczno-politycznego nie zmienił się znacząco w ostatnich latach. W stosunku do poprzedniego pomiaru w 2010 roku Polacy minimalnie częściej za ważne cechy demokracji uważają małą rolę państwa w gospodarce, samorządność oraz wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą, a nieznacznie rzadziej niż wówczas – reprezentowanie woli wyborców przez parlament, ograniczanie nierówności dotyczących sytuacji ekonomicznej obywateli, a także konieczność podporządkowania mniejszości woli większości.

W ostatnich trzech latach niewiele zmieniły się również oceny stopnia realizacji w naszym kraju poszczególnych zasad demokracji. Obecnie nieco częściej za funkcjonującą w Polsce uważa się ideę samorządności, równości wobec prawa, reprezentowania woli wyborców przez parlament, a także zasadę finansowania przez państwo istotnych dziedzin życia. Minimalnie rzadziej w praktykę wcielane są ekonomiczne wymagania wobec demokracji, takie jak: zaspokajanie przez państwo potrzeb wszystkich obywateli, dbałość o ich dobrobyt oraz zapewnienie godziwych warunków życia najbiedniejszym. Ponadto zmniejszył się odsetek Polaków mających poczucie, że ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem.

Tabela 15

Cechy systemu społeczno-politycznego	Ważność cechy dla zdefiniowania ustroju jako demokratyczny				Ocena stopnia realizacji cechy w Polsce		
	IV '00	III '03	III '10	VII '13	III '03	III '10	VII '13
	średnia liczba punktów na skali od 1 do 4						
Równość wobec prawa	3,84	3,85	3,88	3,86	2,16	2,25	2,33
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	3,76	3,80	3,86	3,82	2,02	2,04	1,97
Ochrona wolności osobistej	3,79	3,83	3,86	3,84	2,81	2,90	2,83
Zapewnienie równych szans kształcenia dzieciom ze wszystkich rodzin	3,75	3,75	3,88	3,87	1,72	2,01	2,05
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	3,70	3,75	3,73	3,74	1,58	1,85	1,76
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	3,74	3,73	3,79	3,82	2,37	2,60	2,73
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	3,65	3,69	3,81	3,76	1,85	2,13	1,98
Rządy prawa	3,68	3,75	3,68	3,62	2,35	2,52	2,48
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	3,65	3,71	3,68	3,73	2,70	2,74	2,76
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	3,69	3,70	3,79	3,71	3,10	3,05	3,03
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	3,68	3,68	3,72	3,64	2,30	2,29	2,38
Jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli	3,60	3,59	3,67	3,66	1,87	2,13	2,01
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	3,56	3,59	3,59	3,64	2,17	2,26	2,13
Wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą	3,46	3,54	3,62	3,69	2,93	3,41	3,48
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	3,51	3,48	3,65	3,58	3,05	2,99	2,98
Aktywność obywateli w życiu publicznym	3,41	3,52	3,70	3,64	2,81	2,95	2,91
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	3,45	3,51	3,40	3,48	2,55	2,56	2,67
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	3,40	3,42	3,50	3,42	2,03	2,25	2,22
Ochrona praw mniejszości	3,39	3,46	3,52	3,45	2,77	2,74	2,74
Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli	3,19	3,35	3,35	3,36	2,62	2,58	2,51
Podporządkowanie się mniejszości woli większości	2,93	2,94	3,15	3,01	2,98	2,99	2,96
Mała rola państwa w gospodarce	2,69	2,88	2,87	2,95	2,59	2,54	2,52
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	2,39	2,56	2,69	2,75	2,61	2,63	2,66

Przedstawione kryteria definicyjne demokracji można podzielić na cztery kategorie uwzględniając zarówno ich znaczenie dla rozumienia ustroju demokratycznego, jak i postrzegany stopień ich realizacji w Polsce. Z zestawienia wynika, że zdaniem przeważającej części badanych większość zasad uznawanych za bardzo ważne dla demokracji znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Są to przede wszystkim gwarancje wolności osobistej, swobody wyrażania poglądów i zrzeszania się, a także kryteria odnoszące się do wyboru przedstawicieli, czyli powszechnych, wolnych i uczciwych wyborów, oraz do odpowiedzialności państwa za gospodarkę.

W opinii większości ankietowanych nie są natomiast realizowane takie fundamentalne cechy systemu demokratycznego, jak reprezentowanie woli wyborców przez parlament, zapewnienie obywatelom wpływu na decyzje polityczne poprzez konsultacje społeczne. Na ogół kwestionowana jest też równość wobec prawa i równy dostęp do kształcenia, kwalifikacje rządzących, a także dbałość rządu o dobrobyt obywateli i troska o sytuację najbiedniejszych.

Tabela 16

Czy te cechy systemu występują w Polsce?	Znaczenie poszczególnych cech systemu dla zdefiniowania go jako demokracji	
	Bardzo ważne	Mniej ważne
Tak	• Wybory są wolne i uczciwe • Ochrona wolności osobistej • Powszechne prawo wyborcze • Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury • Wynik wyborów może doprowadzić do ukarania złego rządu poprzez odsunięcie go od władzy • Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze • Wolność wyrażania poglądów i organizowania się • Wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą • Aktywność obywateli w życiu publicznym • Rządy prawa • Możliwość wyboru między programami partii politycznych	• Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym • Ochrona praw mniejszości • Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli • Podporządkowanie się mniejszości woli większości • Mała rola państwa w gospodarce • Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych
Nie	• Reprezentowanie woli wyborców przez parlament • Równość wobec prawa • Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych • Zapewnienie równych szans kształcenia dzieciom ze wszystkich rodzin • Jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli • Dbłość rządu o dobrobyt obywateli • Dobór najlepszych ludzi do rządu krajem • Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	• Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu

Analiza czynnikowa pozwala uchwycić związki między poszczególnymi sposobami rozumienia demokracji i na ich podstawie utworzyć bardziej ogólne kategorie definicyjne. Z pierwszym wyróżnionym czynnikiem najsilniej związane są aspekty dotyczące sytuacji ekonomicznej obywateli, wyrównywania szans, a także koncepcji państwa opiekuńczego. Drugi czynnik obejmuje przede wszystkim idee swobód obywatelskich i równości wobec prawa. Trzecie ogólne rozumienie demokracji najsilniej odwołuje się do aktywności obywatelskiej, reprezentowania woli wyborców przez parlament i do rządów prawa. Kolejny czynnik najsilniej skorelowany jest z zasadą wolności wyboru miejsca zamieszkania w kraju bądź za granicą oraz z gwarancją wpływu obywateli na decyzje państwowe. Piąty czynnik, określony jako kolektywizm, obejmuje przede wszystkim ograniczenia wolności – z jednej strony podporządkowanie jednostki społeczeństwu, z drugiej zaś podporządkowanie mniejszości woli większości. Składowe szóstego czynnika odwołują się do minimalizacji roli państwa i decentralizacji władzy.

Tabela 17. Pogrupowanie cech ustrojowych w ogólniejsze czynniki definiujące demokrację. Wyniki analizy czynnikowej metodą „głównych składowych” z rotacją „varimax”

Cechy systemu społeczno-politycznego	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III	Czynnik IV	Czynnik V	Czynnik VI
	Dobrobyt, egalitaryzm, państwo opiekuńcze	Wolności obywatelskie, równość	Rządy prawa, aktywność obywatelska	Wolność wyboru, wpływ obywateli na decyzje państwowe	Kolektywizm, mało państwa w gospodarce	Liberalizm, samorządność
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbardziej niezadowolonym	0,802	-0,004	0,075	0,175	0,020	0,094
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	0,777	0,080	0,072	0,025	-0,102	0,182
Jak najlepsze zaspokojenie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli	0,606	0,059	0,092	0,454	0,135	0,004
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	0,589	0,197	0,034	0,115	0,049	0,188
Zapewnienie równych szans wykształcenia	0,557	0,319	0,170	0,075	0,168	-0,155
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	0,461	0,164	0,029	0,038	0,228	0,351
Wolne i uczciwe wybory	0,129	0,763	0,097	0,096	-0,019	0,091
Równość wobec prawa	0,148	0,728	0,185	0,015	0,028	0,133
Powszechne prawo wyborcze	0,018	0,713	0,086	0,160	0,045	0,163
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	0,400	0,564	0,247	-0,058	0,122	-0,094
Ochrona wolności osobistej	0,264	0,473	0,367	0,242	-0,080	0,052
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	0,064	0,446	0,351	0,431	-0,073	0,074
Aktywność obywateli w życiu publicznym	0,024	0,120	0,702	0,186	-0,024	0,019
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	0,026	0,255	0,605	0,033	0,038	0,114
Rządy prawa	-0,049	0,089	0,557	-0,203	0,079	0,468
Ochrona praw mniejszości	0,339	0,104	0,543	0,189	-0,004	0,104
Dbałość rządu o dobrobyt obywateli	0,407	0,217	0,530	0,122	0,071	-0,227
Wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju i za granicą	0,108	0,080	0,088	0,664	0,078	0,314
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	0,278	0,106	0,100	0,658	0,112	0,007
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	0,062	0,442	0,153	0,477	0,114	0,107
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	0,143	-0,067	0,005	0,091	0,807	-0,031
Mała rola państwa w gospodarce	0,056	0,038	-0,038	0,041	0,733	0,078
Podporządkowanie się mniejszości woli większości	-0,060	0,127	0,117	0,088	0,614	0,367
Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli	0,176	0,161	-0,020	0,172	0,157	0,648
Przekazanie jak najszerszych kompetencji samorządom lokalnym	0,206	0,115	0,205	0,224	0,050	0,592

Miara KMO=0,877; procent wyjaśnionej wariancji=54,9

Dla poszczególnych czynników obliczyliśmy wartości średnie, które określają, w jakim stopniu kojarzą się one z demokracją. Można powiedzieć, że zróżnicowanie średnich jest niewielkie. Najsilniej z ideą demokracji koresponduje aktywność obywateli i rządy prawa. Nieco słabiej natomiast powiązane z nią jest liberalne rozumienie roli państwa – ograniczenie jego ingerencji w życie obywateli oraz decentralizacja władzy. Najrzadziej demokrację definiuje się przez odwołanie do ograniczeń wolności jednostki bądź grupy na rzecz większości oraz przez minimalizację roli państwa w gospodarce.

Tabela 18. Przeciętne wartości przypisywane cechom tworzącym ogólniejsze czynniki definiujące ustroj demokratyczny

Uogólnione cechy definiujące demokrację	Stopień uznania cechy za definiującą demokrację (średnia punktów na skali od 1 do 4)
Rządy prawa, aktywność obywatelska	3,82
Dobrobyt, egalitaryzm, państwo opiekuńcze	3,71
Wolność wyboru, wpływ obywateli na decyzje państwowe	3,63
Wolności obywatelskie, równość	3,62
Liberalizm, samorządność	3,42
Kolektywizm, mało państwa w gospodarce	2,91

Aprobacie demokracji jako najlepszej z możliwych form rządów najsilniej sprzyja rozumienie jej jako gwarancji wolności i równości (r Pearsona=0,23), a także rządów prawa i możliwości aktywności obywateli w sferze publicznej (r Pearsona=0,21). Natomiast przekonanie o wyższości rządów autorytarnych nad demokracją jest istotnie statystycznie powiązane z przypisywaniem jej takich cech definicyjnych, jak: podporządkowanie interesów jednostki i mniejszości interesom ogółu oraz minimalizacja roli państwa w dziedzinie gospodarki (r Pearsona=0,17).

Analizie czynnikowej poddaliśmy również oceny realizacji poszczególnych zasad demokracji w Polsce. Z pierwszym czynnikiem najsilniej związane są cechy demokracji odnoszące się do rządów prawa, równości i dobrobytu. Kolejny współtworzą aspekty związane z wolnością i aktywnością obywateli w życiu publicznym oraz z demokratyczną procedurą wyboru przedstawicieli. Trzeci czynnik to z jednej strony ograniczanie przez państwo nierówności, a z drugiej – samorządność, liberalizm i wpływ obywateli na decyzje państwowe. W skład czwartego czynnika wchodzi istnienie odpowiedzialności państwa za gospodarkę oraz gwarancji ochrony praw mniejszości. Piąty czynnik związany jest z podporządkowaniem jednostki oraz mniejszości ogółowi społeczeństwa, natomiast szósty – z małą rolą państwa w gospodarce.

Tabela 19. Pogrupowanie zasad ustrojowych w ogólniejsze czynniki określające realizację założeń demokracji w Polsce. Wyniki analizy czynnikowej metodą „głównych składowych” z rotacją „varimax”

Zasady ustrojowe	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III	Czynnik IV	Czynnik V	Czynnik VI
	Rządy prawa, równość, dobrobyt	Wolność, aktywność obywatelska, wybory	Ograniczanie nierówności, wpływ obywateli na decyzje państwowe, samorządność, liberalizm	Interwencjonizm, ochrona praw mniejszości	Kolektywizm	Liberalizm gospodarczy
	ładunki czynnikowe					
Do rządu krajem dobiera się najlepszych ludzi	0,779	0,010	0,180	0,116	0,081	0,003
Rząd dba o dobrobyt obywateli	0,672	0,076	0,376	0,188	-0,017	-0,080
Wobec prawa wszyscy są równi	0,660	0,211	0,073	-0,060	0,009	0,082
Są rządy prawa	0,653	0,216	-0,083	0,255	-0,101	0,071
Sejm reprezentuje wolę wyborców	0,617	0,149	0,178	0,120	-0,043	0,357
Rząd stara się jak najlepiej zaspokoić potrzeby obywateli	0,601	0,087	0,531	0,218	0,066	-0,066
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	0,559	0,062	0,426	-0,001	-0,001	-,0301
Równe szanse kształcenia	0,555	0,243	0,393	-0,0054	-0,004	-0,107
Jest powszechne prawo wyborcze	0,046	0,786	-0,010	0,048	-0,021	-0,001
Istnieje wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą	-0,224	0,673	0,129	0,039	0,156	-0,120
Wybory są wolne i uczciwe	0,299	0,646	0,108	0,219	-0,042	0,060
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	0,339	0,609	0,090	0,228	-0,132	0,017
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	0,317	0,594	0,094	-0,268	0,039	-0,080
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	0,444	0,511	0,051	0,307	-0,150	0,122
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę i kulturę	0,199	0,470	0,416	0,025	0,073	-0,064
Wolność osobista obywateli jest chroniona	0,403	0,443	0,294	0,250	-0,090	-0,155
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	0,043	-0,029	0,712	0,095	0,055	0,107
Państwo stara się jak najmniej interweniować w życie obywateli	0,233	0,202	0,602	-0,021	-0,173	0,288
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	0,472	0,162	0,503	0,231	0,077	0,061
Państwo przekazuje jak najszersze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	0,275	0,350	0,487	0,167	-0,124	0,130
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	0,094	0,085	0,229	0,696	0,172	-0,153
Prawa mniejszości są chronione	0,360	0,207	0,050	0,585	-0,063	0,209
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	-0,094	-0,129	-0,022	0,155	0,842	-0,006
Mniejszość musi podporządkować się woli większości	0,224	0,318	0,002	-0,141	0,575	0,326
Państwo odgrywa małą rolę w gospodarce	-0,016	-0,154	0,191	-0,010	0,122	0,770

Miara KMO=0,915; procent wyjaśnionej wariancji=58,3

Z zestawienia wartości średnich wyliczonych dla poszczególnych czynników wynika, że w Polsce na ogół realizowane są przede wszystkim te aspekty, które odnoszą się do swobód obywatelskich i wolności działania w sferze publicznej, a także do demokratycznej procedury wyboru przedstawicieli, natomiast w najmniejszym stopniu wcielana jest w życie idea rządów prawa, równości i dbałości państwa o dobrobyt obywateli.

Tabela 20. Przeciętny stopień realizacji zasad tworzących ogólniejsze kryteria oceny funkcjonowania demokracji w naszym kraju

Uogólnione kryteria oceny demokracji	Stopień realizacji poszczególnych kryteriów (średnia punktów na skali od 1 do 4)
Wolność, aktywność obywatelska, wybory	3,04
Kolektywizm	2,84
Interwencjonizm, ochrona praw mniejszości	2,75
Liberalizm gospodarczy	2,52
Ograniczanie nierówności, wpływ obywateli na decyzje państwowe, samorządność, liberalizm	2,34
Rządy prawa, równość, dobrobyt	2,12

Zadowolenie z funkcjonowania demokracji w naszym kraju istotnie statystycznie wiąże się z przekonaniem, że w Polsce realizowane są zasady odnoszące się do rządów prawa, równości i dbałości państwa o dobrobyt obywateli (r Pearsona=0,50), gwarancji wolności i aktywności obywateli w sferze publicznej (r Pearsona=0,36), ograniczania nierówności społecznych i wpływu obywateli na decyzje państwowe (r Pearsona=0,32), a także ochrony praw mniejszości i odpowiedzialności państwa za gospodarkę (r Pearsona=0,24). Warto zauważyć, że przekonanie o braku realizacji w Polsce cech demokracji uwzględnionych w drugim czynniku (wolność, aktywność obywatelska, demokratyczne wybory) sprzyja zarówno obojętności wobec systemu rządów (r Pearsona=0,18), jak i przeświadczeniu, że rządy autorytarne są lepsze od demokratycznych (r Pearsona=0,20).

W ciągu ostatnich dwóch lat wzrosło niezadowolenie z funkcjonowania demokracji w naszym kraju. Mimo że nadal większość Polaków uznaje ją za najlepszą z istniejących form rządów, opinie takie deklarowane są obecnie rzadziej niż przed dwoma laty. Warto jednak podkreślić, że za wzrostem rozczarowania działaniem demokracji w naszym kraju

i spadkiem popularności postaw prodemokratycznych nie podąża ani wzrost obojętności politycznej obywateli, ani wzrost ich podatności na niedemokratyczne, autorytarne postulaty polityczne. Bez wątplenia nie można mówić o kryzysie zaufania do demokracji w Polsce, niemniej wydaje się, że obserwujemy pewne symptomy sceptycyzmu wobec tego systemu, które dają o sobie znać również w myśleniu o rozwoju demokracji w świecie. Nie tylko ubyło badanych postrzegających demokrację jako zbiór uniwersalnych zasad i wartości, które bez ograniczeń można „eksportować” do krajów o innej kulturze i tradycji, ale też osłabło przekonanie, że na państwach demokratycznych spoczywa misja budowania demokracji na świecie; ponadto jeszcze silniejszy niż przed trzema laty jest sprzeciw wobec stosowania w takim celu nacisku gospodarczego lub militarnego.

Demokracja w potocznym rozumieniu to znacznie więcej niż procedura wyboru reprezentacji politycznej. Konstytutywne dla jej definicji okazują się nie tylko aspekty związane z wolnością i równością obywateli, swobodą ich działania w sferze publicznej i wpływem na decyzje polityczne, ale również czynniki wiążące się z ekonomicznymi właściwościami państwa – jego odpowiedzialnością za gospodarkę, finansowaniem istotnych dziedzin życia, zaspokajaniem potrzeb obywateli, dbałością o ich dobrobyt i troską o najbiedniejszych. Wydaje się, że do określenia społecznego rozumienia ekonomicznej roli państwa lepiej pasowałby termin demokracja egalitarna niż liberalna. Takie zasady, jak mała rola państwa w gospodarce, minimalizacja jego ingerencji w życie obywateli są wprawdzie przez większość uznawane za przynależne demokracji, niemniej nie należą do jej cech konstytutywnych i sytuują się w hierarchii kryteriów definicyjnych niżej niż postulaty egalitarne, państwo opiekuńcze, interwencjonizm. Dodatkowo najistotniejsze, a przy tym w opinii znacznej części badanych nierealizowane w Polsce aspekty demokracji to – obok równości wobec prawa, reprezentowania woli wyborców przez parlament, konsultowania z nimi istotnych decyzji, a także istnienia kompetentnej klasy politycznej – wymienione wcześniej ekonomiczne wymagania wobec demokratycznego państwa.

Opracował
Michał FELIKSIAK

Tabela 1

		Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza ze stwierdzeniem, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów?			Liczba osób
		Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		62	21	17	1000
Płeć	Mężczyźni	65	24	10	484
	Kobiety	58	18	24	516
Wiek	18-24 lata	55	26	19	118
	25-34	72	14	14	201
	35-44	69	18	12	171
	45-54	56	26	18	165
	55-64	63	23	14	173
	65 lat i więcej	51	21	28	171
Miejsce zamieszkania	Wieś	55	24	21	396
	Miasto do 19 999	63	16	21	155
	20 000 - 99 999	60	24	16	192
	100 000 - 499 999	68	19	12	160
	500 000 i więcej mieszk.	79	13	9	98
Wykształcenie	Podstawowe	44	29	27	216
	Zasadnicze zawodowe	57	22	21	251
	Średnie	66	19	15	336
	Wyższe	80	14	5	197
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	78	15	7	95
	Średni personel, technicy	60	29	10	35
	Pracownicy adm.-biurowi	74	14	12	80
	Pracownicy usług	56	24	20	63
	Robotnicy wykwalifikowani	70	21	9	105
	Robotnicy niewykwalifik.	43	32	25	53
	Rolnicy	67	23	10	65
Bierni zawodowo	Pracujący na własny rach.	65	17	19	47
	Renciści	51	24	25	65
	Emeryci	53	22	25	196
	Uczniowie i studenci	68	23	10	59
	Bezrobotni	60	17	23	81
Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	54	20	25	56
	inst. państw., publicznej	64	21	15	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	67	21	12	111
	sekt. pryw. poza rolnict.	66	21	13	235
	prywatnym gosp. rolnym	68	22	10	66
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	55	28	17	137
	501-750	52	24	24	121
	751-1000	54	23	23	140
	1001-1500	71	15	13	177
	Powyżej 1500 zł	70	20	10	168
Ocena własnych war. mater.	Złe	50	29	21	162
	Średnie	60	18	22	434
	Dobre	68	21	11	404
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	44	31	25	61
	Raz w tygodniu	62	19	19	451
	1-2 razy w miesiącu	61	17	22	160
	Kilka razy w roku	64	23	13	204
	W ogóle nie uczestniczy	66	24	10	123
Poglądy polityczne	Lewica	72	20	8	137
	Centrum	64	21	15	376
	Prawica	69	20	11	265
	Trudno powiedzieć	43	22	35	222

Tabela 2

		Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza ze stwierdzeniem, że dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne?			Liczba osób
		Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		37	52	11	1002
Płeć	Mężczyźni	36	56	8	486
	Kobiety	38	49	13	516
Wiek	18-24 lata	28	60	12	118
	25-34	27	65	9	202
	35-44	34	60	6	171
	45-54	39	53	8	165
	55-64	46	41	13	174
	65 lat i więcej	47	37	16	172
Miejsce zamieszkania	Wieś	35	49	15	396
	Miasto do 19 999	44	51	5	156
	20 000 - 99 999	42	47	11	193
	100 000 - 499 999	37	58	5	160
	500 000 i więcej mieszk.	24	69	7	98
Wykształcenie	Podstawowe	45	36	19	217
	Zasadnicze zawodowe	41	45	13	252
	Średnie	39	55	7	335
	Wyższe	20	76	4	198
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	21	79		96
	Średni personel, technicy	43	45	12	35
	Pracownicy adm.-biurowi	34	61	6	80
	Pracownicy usług	39	46	15	63
	Robotnicy wykwalifikowani	44	51	5	105
	Robotnicy niewykwalifik.	35	50	15	53
	Rolnicy	24	64	12	65
Bierni zawodowo	Pracujący na własny rach.	21	68	11	47
	Renciści	58	28	14	66
	Emeryci	45	39	16	197
	Uczniowie i studenci	22	70	8	59
	Bezrobotni	35	55	10	81
Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	43	42	15	56
	inst. państw., publicznej	29	63	8	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	43	53	4	112
	sekt. pryw. poza rolnict. prywatnym gosp. rolnym	29	61	10	235
Dochody na jedną osobę	44	43	14	137	
	Do 500 zł	45	45	11	121
	501-750	35	51	14	141
	751-1000	39	55	6	177
	1001-1500	33	60	6	168
Ocena własnych war. mater.	Powyżej 1500 zł	41	43	16	162
	Złe	40	49	11	435
	Średnie	32	60	8	406
Udział w prakt. religijnych	Dobre	42	46	12	61
	Kilka razy w tygodniu	36	52	11	452
	Raz w tygodniu	40	50	10	161
	1-2 razy w miesiącu	35	55	11	204
	Kilka razy w roku	37	55	8	123
Poglądy polityczne	W ogóle nie uczestniczy	41	55	4	138
	Lewica	37	54	9	376
	Centrum	28	66	6	266
	Prawica	45	32	23	222

Tabela 3

		Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza ze stwierdzeniem, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne?			Liczba osób
		Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		37	39	24	1001
Płeć	Mężczyźni	40	40	20	486
	Kobiety	34	39	28	515
Wiek	18-24 lata	34	35	30	118
	25-34	38	50	12	203
	35-44	32	46	23	169
	45-54	44	37	20	165
	55-64	39	34	28	174
	65 lat i więcej	35	31	34	172
Miejsce zamieszkania	Wieś	38	33	29	396
	Miasto do 19 999	44	35	21	157
	20 000 - 99 999	33	45	23	191
	100 000 - 499 999	35	45	20	160
	500 000 i więcej mieszk.	32	51	16	98
Wykształcenie	Podstawowe	35	23	42	215
	Zasadnicze zawodowe	40	35	25	252
	Średnie	39	40	21	336
	Wyższe	31	62	7	198
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	32	61	7	96
	Średni personel, technicy	27	57	16	35
	Pracownicy adm.-biurowi	39	42	20	80
	Pracownicy usług	37	39	24	65
	Robotnicy wykwalifikowani	50	33	16	105
	Robotnicy niewykwalifik.	43	33	24	53
	Rolnicy	36	36	28	65
Pracujący na własny rach.	24	54	22	47	
Bierni zawodowo	Renciści	45	30	25	66
	Emeryci	38	29	33	196
	Uczniowie i studenci	29	40	31	59
	Bezrobotni	30	46	25	79
	Gospodynie domowe i inni	33	36	31	56
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	32	48	20	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	39	48	13	112
	sekt. pryw. poza rolnict.	39	43	17	236
	prywatnym gosp. rolnym	37	36	27	66
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	34	35	31	135
	501-750	46	32	22	121
	751-1000	44	32	24	141
	1001-1500	31	46	23	176
	Powyżej 1500 zł	39	48	12	168
Ocena własnych war. mater.	Złe	41	33	25	162
	Średnie	39	34	27	434
	Dobre	33	48	19	406
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	45	28	27	61
	Raz w tygodniu	37	39	25	454
	1-2 razy w miesiącu	36	36	28	161
	Kilka razy w roku	35	45	20	204
	W ogóle nie uczestniczy	38	43	19	121
Poglądy polityczne	Lewica	43	46	11	137
	Centrum	35	44	21	376
	Prawica	43	42	15	266
	Trudno powiedzieć	30	24	46	222

Tabela 4

		Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza ze stwierdzeniem, że rządy oparte na silnym przywództwie są zdecydowanie lepsze od demokratycznych?			Liczba osób
		Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		24	54	22	1000
Płeć	Mężczyźni	28	53	18	486
	Kobiety	20	56	25	513
Wiek	18-24 lata	23	48	30	118
	25-34	21	65	14	202
	35-44	17	68	15	169
	45-54	24	53	23	165
	55-64	32	50	19	174
	65 lat i więcej	27	40	33	172
Miejsce zamieszkania	Wieś	27	46	27	396
	Miasto do 19 999	24	56	19	156
	20 000 - 99 999	26	53	21	191
	100 000 - 499 999	16	68	16	160
	500 000 i więcej mieszk.	20	68	12	98
Wykształcenie	Podstawowe	35	27	38	215
	Zasadnicze zawodowe	23	52	25	252
	Średnie	23	59	18	335
	Wyższe	15	79	7	198
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	15	77	9	96
	Średni personel, technicy	16	65	19	35
	Pracownicy adm.-biurowi	12	76	11	80
	Pracownicy usług	20	58	22	63
	Robotnicy wykwalifikowani	22	64	14	105
	Robotnicy niewykwalifik.	30	34	36	53
	Rolnicy	23	52	25	65
Pracujący na własny rach.	23	62	15	47	
Bierni zawodowo	Renciści	38	43	20	66
	Emeryci	30	38	32	196
	Uczniowie i studenci	22	50	28	59
	Bezrobotni	25	55	20	79
	Gospodynie domowe i inni	26	49	24	56
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	11	72	17	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	20	66	13	112
	sekt. pryw. poza rolnict.	23	60	18	235
	prywatnym gosp. rolnym	23	53	24	66
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	27	50	24	135
	501-750	35	43	21	121
	751-1000	25	50	25	141
	1001-1500	21	60	19	176
	Powyżej 1500 zł	21	65	14	168
Ocena własnych war. mater.	Złe	31	48	21	162
	Średnie	26	50	25	433
	Dobre	19	62	19	406
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	33	44	23	61
	Raz w tygodniu	23	52	24	452
	1-2 razy w miesiącu	26	54	20	161
	Kilka razy w roku	21	61	18	204
	W ogóle nie uczestniczy	23	58	19	121
Poglądy polityczne	Lewica	35	53	12	136
	Centrum	20	59	21	376
	Prawica	25	60	14	266
	Trudno powiedzieć	22	40	38	222

Tabela 5

		Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) czy też niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?			Liczba osób
		Zadowolony(a)	Niezadowolony(a)	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		35	58	7	999
Płeć	Mężczyźni	37	60	4	484
	Kobiety	34	56	11	515
Wiek	18-24 lata	34	58	8	118
	25-34	48	44	8	203
	35-44	37	60	3	168
	45-54	30	63	7	165
	55-64	29	64	7	173
	65 lat i więcej	30	60	10	171
Miejsce zamieszkania	Wieś	33	59	8	395
	Miasto do 19 999	35	58	7	157
	20 000 - 99 999	37	55	7	190
	100 000 - 499 999	30	64	6	161
	500 000 i więcej mieszk.	46	48	6	97
Wykształcenie	Podstawowe	23	66	11	213
	Zasadnicze zawodowe	31	61	7	252
	Średnie	35	58	6	337
	Wyższe	52	43	5	197
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	51	45	4	95
	Średni personel, technicy	26	71	3	35
	Pracownicy adm.-biurowi	43	52	5	80
	Pracownicy usług	29	58	13	65
	Robotnicy wykwalifikowani	36	61	3	105
	Robotnicy niewykwalifik.	25	67	8	53
	Rolnicy	29	66	5	65
Pracujący na własny rach.	48	46	6	47	
Bierni zawodowo	Renciści	29	55	16	64
	Emeryci	31	62	7	196
	Uczniowie i studenci	40	51	8	59
	Bezrobotni	32	60	8	79
	Gospodynie domowe i inni	34	57	9	56
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	37	54	9	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	36	58	6	111
	sekt. pryw. poza rolnict.	40	56	4	236
	prywatnym gosp. rolnym	30	67	3	66
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	21	71	8	134
	501-750	33	60	6	121
	751-1000	32	61	7	141
	1001-1500	37	56	7	177
	Powyżej 1500 zł	45	53	2	167
Ocena własnych war. mater.	Złe	18	75	7	162
	Średnie	27	63	10	432
	Dobre	50	46	5	405
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	27	71	2	61
	Raz w tygodniu	39	54	7	452
	1-2 razy w miesiącu	32	58	11	161
	Kilka razy w roku	33	61	6	204
	W ogóle nie uczestniczy	32	60	8	120
Poglądy polityczne	Lewica	35	62	3	136
	Centrum	41	54	5	376
	Prawica	43	54	4	265
	Trudno powiedzieć	16	66	18	222

Tabela 6

		Który z wymienionych niżej poglądów na temat demokracji jest bliższy Pana(i) opinii?			Liczba osób
		Pożądany jest rozwój demokracji we wszystkich państwach świata, niezależnie od ich politycznych tradycji i kultury	Nie należy rozwijać demokracji na całym świecie, ponieważ są kraje, do których tradycji politycznych i kultury wcale się ona nie nadaje	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		33	49	18	999
Płeć	Mężczyźni	31	55	14	483
	Kobiety	35	43	22	516
Wiek	18-24 lata	36	50	13	118
	25-34	44	44	12	202
	35-44	37	52	11	171
	45-54	25	53	22	165
	55-64	27	57	16	172
	65 lat i więcej	28	38	34	171
Miejsce zamieszkania	Wieś	32	45	23	395
	Miasto do 19 999	33	46	20	156
	20 000 - 99 999	32	53	15	191
	100 000 - 499 999	40	50	10	160
	500 000 i więcej mieszk.	31	56	13	98
Wykształcenie	Podstawowe	25	41	34	216
	Zasadnicze zawodowe	24	55	21	250
	Średnie	40	48	12	335
	Wyższe	41	51	7	198
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	41	53	6	96
	Średni personel, technicy	41	56	3	35
	Pracownicy adm.-biurowi	48	41	10	80
	Pracownicy usług	40	41	20	63
	Robotnicy wykwalifikowani	38	54	7	105
	Robotnicy niewykwalifik.	16	46	38	53
	Rolnicy	33	46	21	65
Bierni zawodowo	Pracujący na własny rach.	31	61	8	47
	Renciści	27	45	28	62
	Emeryci	25	44	30	196
	Uczniowie i studenci	41	48	11	59
	Bezrobotni	29	54	18	81
Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	27	55	18	56
	inst. państw., publicznej	41	43	16	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	37	57	6	112
	sekt. pryw. poza rolnict.	35	51	13	235
	prywatnym gosp. rolnym	37	43	19	66
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	29	50	22	134
	501-750	35	42	23	121
	751-1000	27	49	24	140
	1001-1500	35	52	13	177
	Powyżej 1500 zł	37	50	13	168
Ocena własnych war. mater.	Złe	22	52	26	161
	Średnie	31	47	21	432
	Dobre	40	49	11	406
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	36	44	20	60
	Raz w tygodniu	35	44	20	452
	1-2 razy w miesiącu	28	55	17	161
	Kilka razy w roku	35	48	17	204
	W ogóle nie uczestniczy	28	60	12	122
Poglądy polityczne	Lewica	37	57	6	138
	Centrum	33	48	19	374
	Prawica	39	51	10	265
	Trudno powiedzieć	25	42	33	222